

UNIVERSITAT DE
BARCELONA

La geografia com a narració descriptiva i com a construcció d'una "pedagogia del món". La literatura paisatgística de Josep Pla com a cas d'estudi

Rosa Català Marticella

ADVERTIMENT. La consulta d'aquesta tesi queda condicionada a l'acceptació de les següents condicions d'ús: La difusió d'aquesta tesi per mitjà del servei TDX (www.tdx.cat) i a través del Dipòsit Digital de la UB (diposit.ub.edu) ha estat autoritzada pels titulars dels drets de propietat intel·lectual únicament per a usos privats emmarcats en activitats d'investigació i docència. No s'autoritza la seva reproducció amb finalitats de lucre ni la seva difusió i posada a disposició des d'un lloc aliè al servei TDX ni al Dipòsit Digital de la UB. No s'autoritza la presentació del seu contingut en una finestra o marc aliè a TDX o al Dipòsit Digital de la UB (framing). Aquesta reserva de drets afecta tant al resum de presentació de la tesi com als seus continguts. En la utilització o cita de parts de la tesi és obligat indicar el nom de la persona autora.

ADVERTENCIA. La consulta de esta tesis queda condicionada a la aceptación de las siguientes condiciones de uso: La difusión de esta tesis por medio del servicio TDR (www.tdx.cat) y a través del Repositorio Digital de la UB (diposit.ub.edu) ha sido autorizada por los titulares de los derechos de propiedad intelectual únicamente para usos privados enmarcados en actividades de investigación y docencia. No se autoriza su reproducción con finalidades de lucro ni su difusión y puesta a disposición desde un sitio ajeno al servicio TDR o al Repositorio Digital de la UB. No se autoriza la presentación de su contenido en una ventana o marco ajeno a TDR o al Repositorio Digital de la UB (framing). Esta reserva de derechos afecta tanto al resumen de presentación de la tesis como a sus contenidos. En la utilización o cita de partes de la tesis es obligado indicar el nombre de la persona autora.

WARNING. On having consulted this thesis you're accepting the following use conditions: Spreading this thesis by the TDX (www.tdx.cat) service and by the UB Digital Repository (diposit.ub.edu) has been authorized by the titular of the intellectual property rights only for private uses placed in investigation and teaching activities. Reproduction with lucrative aims is not authorized nor its spreading and availability from a site foreign to the TDX service or to the UB Digital Repository. Introducing its content in a window or frame foreign to the TDX service or to the UB Digital Repository is not authorized (framing). Those rights affect to the presentation summary of the thesis as well as to its contents. In the using or citation of parts of the thesis it's obliged to indicate the name of the author.

UNIVERSITAT DE
BARCELONA

FACULTAT DE GEOGRAFIA I HISTÒRIA

**LA GEOGRAFIA COM A NARRACIÓ
DESCRIPTIVA I COM A CONSTRUCCIÓ
D'UNA 'PEDAGOGIA DEL MÓN'.
LA LITERATURA PAISATGÍSTICA DE
JOSEP PLA COM A CAS D'ESTUDI**

Tesi doctoral

de la candidata al grau de Doctora

Rosa Català Marticella

dirigida pel Dr. Joan Tort i Donada

Barcelona, maig de 2017

UNIVERSITAT DE BARCELONA
FACULTAT DE GEOGRAFIA I HISTÒRIA

**LA GEOGRAFIA COM A NARRACIÓ DESCRIPTIVA
I COM A CONSTRUCCIÓ D'UNA 'PEDAGOGIA DEL MÓN'.
LA LITERATURA PAISATGÍSTICA DE JOSEP PLA
COM A CAS D'ESTUDI**

Tesi doctoral
de la candidata al grau de Doctora
Rosa Català Marticella
dirigida pel Dr. Joan Tort i Donada
Barcelona, maig de 2017

PROGRAMA DE DOCTORAT:

Geografia, planificació territorial i gestió ambiental

Codis UNESCO:

Geografia cultural (540301)
Geografia regional (540400)
Teoria i mètodes educatius (580100)
Teoria, anàlisi i crítica literària (620299)

*Als meus alumnes,
perquè confien en el que jo els explico*

«Potser els que van imaginar l'arbre del coneixement es van oblidar d'una cosa: que els arbres no creixen sols. La unitat del coneixement que avui podem retrobar ja no serà la de l'arbre únic sinó la del bosc, on els arbres es toquen, s'enreden i s'abracen per baix i per dalt, entre les bestioles i ben a prop, ja no sabem si dels déus, però sí dels elements.»

Marina Garcés,
«La unitat del coneixement»,
Diari ARA, 20 de juny de 2015

«La description géographique recourt largement à l'image visuelle, à la carte, au dessin, à la photographie, au film ; on peut concevoir qu'elle s'adresse à l'enregistrement des sons, des musiques naturelles, des bruits de la ville ou de l'usine. Mais son moyen d'expression ordinaire reste la parole. (...) Elle parle le langage de tout le monde, un peu parce qu'elle s'adresse à tout le monde, mais aussi parce qu'elle invite le lecteur à une participation active en éveillant sa mémoire et son imagination : elle évoque plus encore qu'elle ne décrit. A son degré de perfection, la beauté de la forme ne fait qu'exprimer la plénitude, la richesse secrète de la pensée. (...) A ce degré, la distinction art ou science, science ou art, s'évanouit (...)» [Baulig, 1948 : 10]

Henri Baulig,
«La géographie est-elle une science?»,
Annales de géographie, t. 57, n° 305, pp. 1-11, 1948.

«Tota persona de cultura mitjana coneix quatre itineraris de la literatura moderna que són judicats quatre obres mestres: els "Reisebilder", de Heine; "The Bible in Spain", de George Borrow; les "Mémoires d'un touriste", de Stendhal, i el "Viaggio di un povero letterato", d'Adolfo Panzini. Aquestes fantasies plenes de realitat tenen un interès sensacional i hi ha ben poques novel·les que s'hi puguin comparar.»

Josep Pla
Viatge a la Catalunya vella,
OC 9, pp. 411-412

Índex de continguts

	pàg.
Agraïments	XIII
Resum	XV
Résumé	XVII
Resumen	XIX
Summary	XXI
Índex de figures	XXIII
Índex de mapes	XXIII
Índex de taules	XXIV
INTRODUCCIÓ	1
INTRODUCTION	6
PRIMERA PART: L'ESTUDI DEL TERRITORI I DEL PAISATGE A PARTIR DE FONTS LITERÀRIES	11
Capítol 1. La interacció entre geografia i literatura	13
1.1 La mirada de la literatura	15
1.1.1 Abast del concepte <i>literatura</i>	15
1.1.2 La literatura com a disciplina de recerca	16
1.1.3 El llenguatge com a arrel de la literatura	19
1.1.4 Els gèneres literaris	21
1.1.5 Els recursos literaris: la retòrica i la poètica	25
1.1.6 La literatura com a patrimoni cultural i memòria col·lectiva	27
1.2 La mirada de la geografia	29
1.2.1 La mirada de la geografia vers la Terra	29
1.2.2 L'espai i el temps	32
a) <i>El temps i la història com a paràmetres complementaris en geografia</i>	32
b) <i>L'aportació específica del paràmetre temps en la geografia</i>	34
c) <i>La geografia i la història com a branques acadèmiques</i>	35
1.2.3 La base descriptiva de la geografia (sobretot regional)	36
a) <i>El sentit de la descripció geogràfica</i>	36
b) <i>Algunes propostes per a la descripció geogràfica</i>	38
1.2.4 La geografia regional, el discurs, els gèneres i el llenguatge	40
a) <i>El discurs geogràfic</i>	40
b) <i>Els gèneres geogràfics</i>	41
1.3 Connexió i continuïtat entre les dues mirades	43
1.3.1 El vessant literari de la geografia	43
1.3.2 La literatura en la geografia o la geografia en la literatura	46
a) <i>El llenguatge literari geogràfic</i>	46
b) <i>Allò que la literatura afegeix: imaginar i sentir per a comprendre</i>	47
c) <i>Divergències i confluències entre geografia i literatura</i>	49

1.3.3 La fenomenologia i l'hermenèutica, eines metodològiques per a la literatura i la geografia	51
a) <i>L'espai viscut</i>	54
b) <i>L'hermenèutica</i>	55
1.3.4 Literatura, memòria i paisatge	57
1.4 Inserció de l'estudi en el context acadèmic i metodològic	59
1.4.1 Dues propostes pioneres des de la geografia francesa	59
a) <i>La geografia literària d'André Ferré (1946)</i>	59
b) <i>El concepte de geogracitat d'Eric Dardel (1952)</i>	61
1.4.2 Les dues dimensions de la literatura per a la geografia: font de dades o filosofia metodològica	62
a) <i>La literatura com a font d'experiència geogràfica</i>	64
1.4.3 Les metodologies interdisciplinàries	67
a) <i>La interdisciplinarietat des de la geografia</i>	67
b) <i>La interdisciplinarietat des de la literatura</i>	70
Capítol 2. La percepció dels paisatges	73
2.1 El paisatge com a concepte i com a font geogràfica	75
2.1.1 El concepte de <i>paisatge</i>	75
2.1.2 La dimensió filosòfica del paisatge	76
2.1.3 El paisatge en la geografia, en la recerca científica i en la societat	78
2.1.4 El paisatge en la planificació territorial	81
2.1.5 La intersecció entre regió i paisatge. Els mètodes de descripció del paisatge	83
2.1.6 La interpretació i el sentit del paisatge	85
2.2 El paisatge des de l'òptica de les representacions socials i literàries	88
2.2.1 La representació del paisatge en geografia	88
a) <i>El procés d'abstracció des de l'espai real fins a la representació</i>	88
b) <i>Més enllà de la representació: la imatge, la simbologia i l'imaginari</i>	89
2.2.2 El paisatge i els imaginaris geogràfics en la literatura	91
2.2.3 La descoberta i l'experiència dels paisatges com a expressió de la <i>geogracitat</i>	94
2.2.4 El paisatge literari georeferenciat	96
2.3 Els valors del paisatge	105
2.3.1 La dimensió ètica del paisatge	105
2.3.2 L'experiència sensitiva i material del paisatge	107
2.3.3 El paisatge com a bé comú	109
2.3.4 Els valors dels paisatges literaturitzats. La narració del paisatge	112
2.4 Paisatge, cultura i educació	115
2.4.1 Del paisatge quotidià a la memòria	115
2.4.2 El paisatge literaturitzat com a bé comú	117
2.4.3 L'educació i la seva continuïtat en el paisatge	120
2.4.4 L'ensenyament de la geografia i la literatura fora de l'aula (saber, sentir, fer)	122

SEGONA PART: BASES PER A L'ESTUDI GEOGRÀFIC DE L'OBRA DE	
JOSEP PLA	125
Capítol 3. Josep Pla: una obra literària que es desenvolupa en l'espai	
i en el temps	127
3.1 Els valors geogràfics en la literatura de Josep Pla	129
3.1.1 El marc geogràfic i biogràfic de l'obra de Josep Pla	130
3.1.2 Les escales d'observació i les delimitacions	132
a) <i>L'escala mediterrània</i>	134
b) <i>Els límits fronterers</i>	136
3.1.3 La geografia física	139
a) <i>De la geologia a la geografia</i>	140
b) <i>La climatologia i els vents</i>	141
c) <i>La vegetació i la fauna</i>	142
3.1.4 La toponímia	145
3.2 La geograficitat de Josep Pla	148
3.2.1 L'arrel rural de la literatura de Josep Pla	149
3.2.2 El ritme de la natura, el pas del temps i la contemplació	151
a) <i>Les estacions de l'any a Cadaqués</i>	153
a1) La primavera	154
a2) L'estiu	155
a3) La tardor	156
a4) L'hivern	157
3.2.3 Els paisatges humanitzats i la vida pagesa	159
3.2.4 La quotidianitat de Josep Pla: mirar, escoltar i descriure la realitat	163
3.2.5 El viatge i la dimensió cosmopolita de Josep Pla	166
3.2.6 L'autobiografia i el realisme modelats per l'autoficció	169
Capítol 4. La dimensió comunicativa de l'obra de Josep Pla i el seu	
potencial	173
4.1 El mètode d'observació	175
4.1.1 L'abast de la dimensió comunicativa de Josep Pla: badar, contemplar i delimitar els paisatges	175
4.1.2 La vivència i les emocions: mirar i sentir	176
a) <i>La vista</i>	179
a1) El paisatge	179
a2) Els colors i la llum	179
a3) Els colors, les textures i l'olor	179
b) <i>L'oïda</i>	180
b1) El soroll	180
b2) El silenci	180
c) <i>El gust</i>	180
d) <i>L'olor</i>	181
e) <i>El tacte</i>	181
4.1.3 Observar els paisatges urbans i la seva gent	181

4.1.4 Les passejades i els punts d'observació (<i>landmarks</i>) panoràmics	184
a) <i>L'observació del paisatge com a pedagogia del territori</i>	186
b) <i>Alguns indrets per mirar i sentir de Josep Pla: l'exemple de Cadaqués</i>	187
c) <i>Els itineraris: l'exemple de la guia de Mallorca</i>	191
c1) Els paisatges: la geografia com a base; panoràmiques, miradors i referents literaris	193
c2) La tria cultural basada en la història	194
c3) La toponímia de la costa a partir de la navegació com a expressió d'espai viscut	194
4.2 Un mètode de descripció paisatgística a partir d'uns recursos comunicatius formals, retòrics i narratius	196
4.2.1 La creació d'un entorn ambiental que desvetlla emocions	196
4.2.2 De la realitat observada a la realitat descrita	199
4.2.3 La creació d'imatges paisatgístiques amb recursos estilístics	202
a) <i>El Cadaqués imaginat</i>	204
a1) El Cadaqués-illa	204
a2) Els antics temps paradisiacs d'absoluta soledat	205
a3) Una costa indefensa que feia tremolar de por	206
a4) Els focs en el mar	207
a5) El jardí de pedra	207
b) <i>El Cadaqués rememorat</i>	208
b1) De l'alegria de la vinya a la secreta elegància de l'olivar	209
b2) Un poble de navegants	210
b3) Fardells i magatzems de tabac a les cases del port	211
b4) Les olors del port en moviment	211
c) <i>El Cadaqués etern de Josep Pla</i>	213
c1) L'alegria modesta i geomètrica dels horts	213
c2) "Un paisatge de línies i formes precises dins la llum aturada"	214
c3) Un paisatge "cataclismàtic"	215
c4) Retorn al Cadaqués-illa de sempre	216
4.2.4 La descripció narrativa de Josep Pla. Algunes ciutats de les <i>Cartes d'Itàlia</i> com a exemple	217

TERCERA PART: UNA EXPERIÈNCIA D'APRENTATGE DE L'ENTORN

PROPER AMB TEXTOS DE JOSEP PLA COM A MODEL

225

Capítol 5. Bases per a la concreció d'un projecte didàctic de geografia,

llenguatge, paisatge i literatura

227

5.0 Proposta metodològica

229

5.1 Geografia. Les geocapacitats

229

5.1.1 La igualtat d'oportunitats a partir de les capacitats

229

5.1.2 De capacitats a geocapacitats

231

5.1.3 La redefinició de la geografia com a matèria en el context d'una revalorització de l'esquema disciplinari

234

5.2 Paisatge. Els nuclis de sentit del paisatge

238

5.2.1 El <i>genius loci</i> com a antecedent	238
5.2.2 Metodologia per a la lectura dels paisatges	239
5.3 Llengua. Les bastides del coneixement	241
5.3.1 L'aprenentatge cognitiu en l'educació amb el procediment de les <i>bastides</i>	241
5.3.2 Les <i>bastides</i> com a enllaç entre llengua i contingut	243
5.4 El constructivisme geogràfic i l'holograma espacial en l'entorn quotidià	245
5.4.1 El constructivisme geogràfic	245
5.4.2 L'holograma espacial	247
5.5 Les perifèries urbanes com a valor	248
5.5.1 De la regió als imaginaris	248
5.5.2 Les perifèries urbanes com a territori referencial	249
Capítol 6. Desenvolupament d'un projecte didàctic de geografia, llengua i literatura	251
6.0 Delimitació del projecte i context pedagògic	253
6.1 Situació geogràfica, introducció metodològica i objectius	253
6.2 Pla de treball i <i>bastides</i> de suport	258
EXPERIÈNCIA 1 "Un tastet del Samontà"	259
EXPERIÈNCIA 2 "Els horts del camí de la torre Melina"	266
EXPERIÈNCIA 3 "Imaginem com era el paisatge de l'Hospitalet"	270
6.3 Valoració del procés d'aprenentatge	275
6.4 Resultats del projecte i presentació en un blog	277
1) Un tastet del Samontà	278
2) Els horts del camí de la torre Melina	280
3) Imaginem com era el paisatge de l'Hospitalet	281
DISCUSSIÓ I CONCLUSIONS	283
DISCUSSION ET CONCLUSIONS	293
BIBLIOGRAFIA	305
Altres recursos consultats en línia (webs, diccionaris, cartografia, blogs)	316
Volums de l'obra completa de Josep Pla citats, Barcelona: Destino	316

Agraïments

Vaig començar a estudiar geografia quan ja feia temps que voltava i estudiava per la universitat. Jo volia accedir al coneixement amb un sentit bastant sincer de l'expressió. M'hi havia anat esforçant. Havia descobert que "ho podia fer", que als coneixements hi tenim accés tots si volem. Que aquella aurèola de saber críptic que hi volen donar els acadèmics es pot obrir i, de vegades, fins i tot és fictícia per fer semblar que tot el que fan és més del que sembla.

I en començar a estudiar geografia em vaig adonar que m'havia mig oblidat de mirar el món, que havia de tornar a començar a aprendre a mirar. Sí que tenia l'experiència del món, recordava els llocs per les vivències i l'emoció. Els llocs de la meva infantesa, les colònies amb l'Escola Estel de Molins de Rei i les excursions per camins i caminets amb el cotxe, els meus pares, la meva tieta i el meu germà, els estius des de Berga. Amb els estudis de geografia, doncs, vaig tornar al paisatge, a les excursions, al treball a l'aire lliure, al mar, a les planes i a les muntanyes; volent conèixer i entendre tot allò que m'emocionava a través de molts records. Com és que no havia pensat en la geografia abans?

Més endavant de la carrera de geografia, van venir la llengua i l'escriptura. L'experiència d'una sortida de treball de camp testimoniada en la memòria que ens demanava el professor de geografia regional, o el de biogeografia... i les lectures de literatura geogràfica com ara *El río que nos lleva* de José Luis Sampedro o *El pagès i el seu món* de Josep Pla. L'entusiasme i el suport de molts professors i l'experiència de les sortides de camp amb els companys de carrera, em van fer acabar de creure en la meva vocació per la geografia i em van fer sentir al meu lloc i amb ànims, primer per "canviar d'ofici" o d'orientació professional i després per continuar fins aquesta tesi. L'entusiasme i el suport, especialment de Joan Tort, el director d'aquesta tesi, a qui vull agrair que hagi cregut en mi, en el valor de les meves aportacions i els meus punts de vista, i que m'hagi animat sempre a dur a terme nombrosos treballs, a participar en col·loquis i recerques; des que vaig començar la carrera, passant pel màster i fins al doctorat.

Una vegada iniciada, la tesi va anar prenent vida, i altres persones m'han ajudat i han col·laborat en el seu enriquiment i progressió. Mauricette Fournier, facilitant-me l'estada a la Universitat Blaise Pascal de Clermont-Ferrand. Àngels Guix i Luïsa Alonso, ajudant-me amb entusiasme a dur a terme el projecte aplicat a l'Institut Pedraforca on treballa. Alexandre Bataller, connectant-me amb la recerca universitària interdisciplinària de didàctica de la llengua i la literatura. També he anat trobant altres persones com ara Marina Marengo, que m'ha rebut a Arezzo (Universitat de Siena) i Albert Santasusagna, amb qui he compartit director de tesi i temps de treball a la Universitat de Barcelona, algunes penes de doctorands (que també n'hi ha hagut), però també col·loquis, col·laboració i moments de distensió. Vull agrair a totes aquestes persones el suport que m'han donat en la present recerca, i sobretot el seu caliu humà i l'amistat. Perquè compartim la idea de l'estudi i la recerca com una forma d'humanitzar la vida.

Resum

La present tesi, titulada *La geografia com a narració descriptiva i com a construcció d'una 'pedagogia del món'. La literatura paisatgística de Josep Pla com a cas d'estudi*, té com a objectiu fonamental estudiar les confluències existents entre dues formes de coneixement de llarga tradició i amb unes connexions molt remarcables, com són la geografia i la literatura. Aquest objectiu, que hem abordat d'entrada en el pla teòric, l'hem desenvolupat també en una perspectiva aplicada: és a dir, prenent com a referència un escriptor concret, Josep Pla, i una part determinada de la seva obra –concretament, la que té un contingut més directament relacionat amb el territori i el paisatge. Després, i sobre la base d'aquest plantejament, hem analitzat les possibilitats que ofereix la literatura paisatgística de Pla com a base d'una proposta de recuperació de la descripció i de la narració geogràfiques amb finalitats didàctiques i divulgatives.

La tesi s'estructura en tres parts, de dos capítols cadascuna, i parteix de la premissa d'afirmar la validesa essencial de l'*escriptura*, entesa tant en la seva dimensió descriptiva com narrativa, com a eina al servei del coneixement geogràfic i de la seva transmissió. En aquesta tessitura, geògrafs i escriptors esdevenen protagonistes de primer ordre. I idees emergents en el context social actual com ara el bé comú, els valors dels paisatges quotidians o les experiències culturals compartides ens porten a pensar que la confluència de la geografia amb la literatura té nombrosos camins per inserir-se en la societat i contribuir, en darrera instància, a fer més rica i més intensa la vivència del món per part de cada persona.

A la primera part de la tesi establim unes bases teòriques per a l'estudi de les interaccions entre geografia i literatura en un sentit general. En el primer capítol tractem de delimitar i definir les característiques, els objectius i l'abast d'aquests dos sabers, tot deixant plantejats els seus punts de partida i les seves particulars perspectives. Alhora, hi presentem els àmbits en què geografia i literatura conflueixen a través de les diverses línies de recerca interdisciplinària existents. En el segon capítol prenem la noció de paisatge com a eix d'anàlisi i de reflexió centrals. Anàlisi i reflexió que desenvolupem en diferents plans: considerant el paisatge, per una banda, com a "objecte" de percepció geogràfica amb múltiples formes possibles de representació; d'altra banda, com a concepte portador de sentit per ell mateix i generador potencial d'uns forts lligams a nivell lingüístic i literari; finalment, fent èmfasi en el paisatge com a noció que acumula en la seva essència una gran diversitat de valors culturals, socials i educatius.

La segona part se centra en l'estudi dels valors geogràfics de l'obra literària de Josep Pla. En aquest context, dediquem el tercer capítol a presentar les dimensions geogràfiques dels seus textos, fonamentades en la *geograficitat* de la seva particular forma de veure el món, íntimament relacionada amb determinats aspectes biogràfics que ens expliquen la "construcció" de la seva *mirada geogràfica*. I en el quart capítol analitzem de quina manera tots aquests factors i ingredients conflueixen en la forma d'escriure de Josep Pla i, en definitiva, en els seus mateixos textos. Hi considerem tant la seva forma d'observar i de viure els paisatges i els llocs, com els valors comunicatius de la seva forma d'expressió literària. Correlativament, acompanyem la nostra anàlisi

amb nombrosos fragments de caràcter paisatgístic i descripcions geogràfiques extretes de la seva obra completa.

Finalment, a la tercera part proposem un projecte didàctic de geografia i paisatge a partir de l'escriptura amb els models d'observació i de descripció de Josep Pla. Dins aquesta part, el capítol cinquè pretén establir algunes bases teòriques i metodològiques com a fonament del projecte. I al capítol sisè ens centrem en l'aplicació en una experiència didàctica concreta, amb la presentació i valoració dels resultats corresponents. En síntesi, amb l'enllaç entre teoria i pràctica i el model de textos de Josep Pla hem pretès endinsar-nos en una forma de fer geografia que pren el *paisatge* com a motiu central i que adopta el *llenguatge* com a recurs per a tractar, conjuntament, de transmetre d'una forma atractiva –i, alhora, rigorosa i precisa– continguts múltiples, temàticament diversos i dotats d'una gran càrrega significativa, i inequívocament *geogràfics*, sobre el nostre món.

Résumé

La présente thèse, intitulée « *La géographie comme narration descriptive et construction d'une 'pédagogie du monde'. La littérature paysagère de Josep Pla comme cas d'étude* », a pour objectif fondamental d'étudier les confluences existant entre les deux formes de connaissance avec une longue tradition et des connections éminemment remarquables, que sont la géographie et la littérature. Cet objectif, que nous avons abordé en premier lieu sur le plan théorique, nous l'avons aussi développé dans une perspective appliquée : c'est-à-dire, en prenant comme référence un auteur concret, Josep Pla, et une portion déterminée de son œuvre – concrètement, celle qui offre un contenu plus directement relié au territoire et au paysage. Ensuite, et sur la base de cette approche, nous avons analysé les possibilités qu'offre la littérature paysagère de Pla comme point de départ d'une proposition de récupération de la description et de la narration géographiques à finalités didactiques et divulgatrices.

La thèse est structurée en trois parties, de deux chapitres chacune, et part du principe qui consiste à affirmer la validité essentielle de *l'écriture*, prise autant dans sa dimension descriptive que narrative, comme outil au service de la connaissance géographique et de sa transmission. Dans cet ordre d'idée, géographes et écrivains deviennent des acteurs de premier ordre. Et des concepts émergents dans le contexte social actuel, comme le bien commun, la valeur des paysages quotidiens ou les expériences culturelles partagées nous amènent à penser que la confluence de la géographie avec la littérature peut pénétrer la société de nombreuses façons et contribuer, en fin de compte, à rendre l'expérience vécue par chacun plus riche et plus intense.

Dans la première partie de la thèse nous établissons les bases théoriques pour l'étude des interactions entre géographie et littérature dans un sens général. Dans le premier chapitre nous essayons de délimiter et définir les caractéristiques, les objectifs et la portée de ces deux savoirs, tout en manifestant leurs points de départ et particularités respectives. En même temps, nous y présentons les domaines dans lesquels géographie et littérature convergent à travers les différentes lignes de recherches interdisciplinaires existantes. Dans le deuxième chapitre nous prenons la notion de paysage comme axe central d'analyse et de réflexion. Analyse et réflexion que nous développons sur différents plans : d'un côté, en considérant le paysage comme 'objet' de perception géographique avec de multiples formes possibles de représentation ; d'un autre côté, comme concept porteur de sens par lui-même et potentiellement générateur de fortes connexions au niveau linguistique et littéraire ; et finalement, en mettant l'accent sur le paysage comme notion qui agglutine dans son essence une grande diversité de valeurs culturelles, sociales et éducatives.

La deuxième partie est centrée sur l'étude des valeurs géographiques de l'œuvre littéraire de Josep Pla. Dans ce contexte, nous consacrons le troisième chapitre à la présentation des dimensions géographiques de ses écrits, fondées sur la *géographicité* de sa façon particulière de voir le monde, intimement liée à certains aspects de sa biographie qui expliquent la 'construction' de son *regard géographique*. Et dans le quatrième chapitre nous analysons comment tous ces facteurs et ingrédients se

retrouvent dans la façon d'écrire de Josep Pla, et en définitive, dans ses textes. Nous prenons en compte aussi bien sa façon d'observer et de vivre les paysages et les lieux, que les valeurs communicatives de sa forme d'expression littéraire. En parallèle, nous accompagnons notre analyse de nombreux extraits de caractère paysager et de descriptions géographiques issues de ses œuvres complètes.

Dans la troisième partie, finalement, nous proposons un projet didactique de géographie et paysage à partir de l'écriture, suivant les modèles d'observation et de description de Josep Pla. Dans cette partie, le cinquième chapitre veut établir quelques bases théoriques et méthodologiques comme fondement du projet. Et au sixième chapitre nous nous centrons sur l'application d'une expérience didactique concrète, avec la présentation et l'évaluation des résultats correspondants. Comme synthèse, avec le lien entre théorie et pratique et le modèle de textes de Josep Pla, nous avons voulu pénétrer une façon de faire de la géographie qui prend le *paysage* comme motif central et qui adopte le *langage* comme ressource pour essayer, ensemble, de transmettre de façon attirante – et en même temps rigoureuse et précise – des contenus multiples, thématiquement divers, lourds de sens, et sans équivoque *géographiques*, sur notre monde.

Resumen

La presente tesis, titulada *La geografía como narración descriptiva y como pedagogía del mundo. La literatura paisajística de Josep Pla como caso de estudio*, tiene como objetivo fundamental estudiar las confluencias existentes entre dos formas de conocimiento de larga tradición y con notables conexiones entre ellas, como son la geografía y la literatura. Este objetivo, que hemos abordado de entrada en el nivel teórico, lo hemos desarrollado también desde una perspectiva aplicada: es decir, tomando como referencia un escritor concreto, Josep Pla, y una parte determinada de su obra –concretamente, la que tiene un contenido más directamente relacionado con el territorio y con el paisaje. Seguidamente, y sobre la base de este planteamiento, hemos analizado las posibilidades que ofrece la literatura paisajística de Pla como base para una propuesta de recuperación de la descripción y de la narración geográficas con finalidades didácticas y divulgativas.

La tesis se estructura en tres partes, de dos capítulos cada una, y parte de la premisa de afirmar la validez esencial de la *escritura*, entendida tanto en su dimensión descriptiva como narrativa, como herramienta al servicio del conocimiento geográfico y de su transmisión. En esta tesitura, geógrafos y escritores se convierten en protagonistas de primer orden. Así, ideas emergentes en el contexto social actual como el bien común, los valores de los paisajes cotidianos o las experiencias culturales compartidas nos llevan a pensar que la confluencia de la geografía con la literatura tiene numerosos caminos para inserirse en la sociedad y contribuir, en última instancia, a hacer más rica y más intensa la vivencia del mundo por parte de cada persona.

En la primera parte de la tesis establecemos unas bases teóricas para el estudio de las interacciones entre geografía y literatura en un sentido general. En el primer capítulo tratamos de delimitar y definir las características, los objetivos y el alcance de estos dos saberes, dejando planteados sus puntos de partida y sus particulares perspectivas. Al mismo tiempo, presentamos los ámbitos en que geografía y literatura confluyen a través de las diversas líneas de investigación interdisciplinaria existentes. En el segundo capítulo tomamos la noción de paisaje como eje de análisis y reflexión centrales. Análisis y reflexión que desarrollamos en distintos niveles: considerando el paisaje, por un lado, como “objeto” de percepción geográfica con múltiples formas posibles de representación; por otro lado, como concepto portador de sentido por sí mismo y generador potencial de fuertes conexiones en el ámbito lingüístico y literario; finalmente, haciendo énfasis en el paisaje como noción que acumula en su esencia una gran diversidad de valores culturales, sociales y educativos.

La segunda parte se centra en el estudio de los valores geográficos de la obra literaria de Josep Pla. En este contexto, dedicamos el tercer capítulo a presentar las dimensiones geográficas de sus textos, fundamentadas en la *geograficidad* de su particular forma de ver el mundo, íntimamente relacionada con determinados aspectos biográficos que nos explican la “construcción” de su *mirada geográfica*. Y en el cuarto capítulo analizamos de qué manera todos estos factores e ingredientes confluyen en la forma de escribir de Josep Pla y, en definitiva, en sus propios textos.

Consideramos tanto su forma de observar y vivir los paisajes y los lugares, como los valores comunicativos de su forma de expresión literaria. Correlativamente, acompañamos nuestro análisis con numerosos fragmentos de carácter paisajístico y descripciones geográficas extraídas de su obra completa.

Finalmente, en la tercera parte proponemos un proyecto didáctico de geografía y paisaje a partir de la escritura con los modelos de observación y de descripción de Josep Pla. En esta parte, el capítulo quinto pretende establecer algunas bases teóricas y metodológicas como fundamento del proyecto. Y en el capítulo sexto nos centramos en la aplicación en una experiencia didáctica concreta, con la presentación y valoración de los resultados correspondientes. En síntesis, con el enlace entre teoría y práctica y el modelo de textos de Josep Pla hemos pretendido adentrar-nos en una forma de hacer geografía que toma el *paisaje* como motivo central y que adopta el *lenguaje* como recurso para tratar, conjuntamente, de transmitir de una forma atractiva –y, a su vez, rigurosa y precisa– contenidos múltiples, temáticamente diversos y dotados de una gran carga significativa, e inequívocamente *geográficos*, sobre nuestro mundo.

Summary

This thesis, entitled “Geography as a descriptive narrative and as a pedagogy of our world. A case study of the landscape literature of Josep Pla”, sets itself the primary goal of examining the points of convergence between two forms of knowledge of long-standing tradition that present a series of notable links and associations, namely, geography and literature. This goal, addressed initially from a theoretical point of view, is also analysed from an applied perspective: that is, with reference to the writer, Josep Pla, and to part of his work – specifically, that which speaks directly of the territory and the landscape. Finally, and drawing on the preceding study, the thesis examines the possibilities afforded by Pla’s landscape literature for serving as the basis for a proposal aimed at recovering geographical description and narrative for educational and learning purposes.

The thesis, presented in three parts – each comprising two chapters, is founded on the premise of establishing the essential validity of *writing*, understood in both its descriptive and narrative dimensions, as a tool at the service of geographical knowledge and of the transmission of this knowledge. In this context, geographers and writers take centre stage. A whole series of ideas emerging in our current social context, such as the common good, the values of everyday landscapes and of shared cultural experiences, lead us to believe that the convergence of geography with literature can take many different paths as it imbeds itself in society and as it contributes to enriching and intensifying the world experience of each and every one of us.

The first part of this thesis establishes the theoretical bases for the study of the general interactions between geography and literature. The first chapter seeks to delimit and define the characteristics, objectives and scope of these two areas of knowledge, establishing their respective points of departure and the specific perspectives they offer. At the same time, it presents the various ambits in which geography and literature converge thanks to existing interdisciplinary research. The second chapter takes the concept of landscape as the main focus of analysis and reflection, which are undertaken at different levels: considering the landscape, on the one hand, as an “object” of geographical perception with multiple forms of possible representation, and on the other, as a concept that carries meaning in its own right and which is potentially capable of generating strong linguistic and literary links; and, finally, highlighting the landscape as a concept that accumulates in its very essence a rich diversity of cultural, social and educational values.

The second part focuses on the study of the geographical values of the literary work of Josep Pla. The third chapter presents the geographical dimensions of his writing, based on the *geographicité* of his particular way of looking at the world, closely related to certain aspects of his biography that account for the “construction” of his *geographical gaze*. The fourth chapter analyses how all these factors and ingredients converge to shape the way Josep Pla expresses himself in his written texts. The chapter considers his way of observing and inhabiting landscapes and places, as well as the communicative value of his form of literary expression. This analysis is supported by a

selection of fragments of geographical descriptions extracted from his complete works that outline the nature of Pla's landscapes.

Finally, the third part is a proposal for a teaching project that combines geography and written descriptions of the landscape, exploiting Josep Pla's models of observation and description. In this part, the fifth chapter seeks to establish the theoretical and methodological foundations underpinning the project. Chapter six concerns itself with the implementation of a specific teaching/learning experience, and with the presentation and evaluation of its outcomes. In short, by exploiting the link between theory and practice and Josep Pla's model texts, the aim is to discover a way of presenting geography that takes the *landscape* as its main point of focus and which adopts *language* as a resource for tackling, as well as conveying, in an engaging manner (without losing any of its rigour), a multiplicity of diverse contents, rich in meaning, and unequivocally geographical, about our world.

Índex de figures

pàg.

Figura 1: algunes obres literàries en funció de la seva proximitat al gènere tragicòmic, Hernadi (1981:199)	24
Figura 2: classificació dels gèneres en funció de les emocions, Hernadi (1981:207)	25
Figura 3: Marc Brosseau (2015: 34): relacions lloc-subjecte-text sense (1) i amb (2) la contribució de l'autobiografia	70
Figura 4: André Ferré (1946: 39): proposta de model de llegenda biogràfica d'un escriptor ..	98
Figura 5: Piatti <i>et al.</i> (2013: 11): proposta de llegenda de tipologies de llocs literaris en relació amb la importància i l'expansió del lloc i amb l'experiència	101
Figura 6: recreació il·lustrada. L'Hospitalet 1516	255

Índex de mapes

pàg.

Mapa 1: André Ferré (1946: 46-47): mapa biogràfic de Stendhal	99
Mapa 2: André Ferré (1946: 56-57): mapa biogràfic de Montaigne	99
Mapa 3: Ricard Torrents (2008: 28-29): ruta literària Jacint Verdaguer / Miquel Martí i Pol .	100
Mapa 4: Piatti <i>et al.</i> (2013: 12): aplicació de la llegenda llocs literaris en l'obra literària <i>Utz</i> (1988) de Bruce Chatwin	101
Mapa 5: Fournier (2016: 24): llocs reals, menys reals, irrealis dins <i>L'ombra del vent</i> (2001) de C. Ruiz Zafón	102
Mapa 6: Fournier (2016: 27): quantificació dels topònims recopilats a l'obra <i>Chourmo</i> (1996) de J.-C. Izzo	103
Mapa 7: Fournier (2016: 18): gent de Marsella / gent de Chourmo: noms que proliferen a bona part de la Mediterrània, a partir de l'obra <i>Chourmo</i> (1996) de J.-C. Izzo	104
Mapa 8: Passejades, miradors i altres indrets de Cadaqués	187
Mapa 9: L'Hospitalet de Llobregat dins el Barcelonès	254
Mapa 10: Les dues grans zones geogràfiques de l'Hospitalet de Llobregat	254
Mapa 11: L'Hospitalet de Llobregat i els seus barris	254
Mapa 12: L'Hospitalet i pla de Barcelona 1713	256
Mapa 13: Itinerari de la narració "Un tastet del Samontà"	279
Mapa 14: Itinerari de la narració "Els horts del camí de la torre Melina"	280
Mapa 15: Itinerari de la narració "Imaginem com era el paisatge de l'Hospitalet"	282

Índex de taules

	<i>pàg.</i>
Taula 1: Itineraris de la <i>guia de Mallorca</i> (OC, 30: 444-532)	193
Taula 2: Cinc imatges metafòriques dels paisatges antics de Cadaqués	204
Taula 3: Cinc imatges metafòriques basades en la memòria d'altres temps	208
Taula 4: Quatre imatges metafòriques del Cadaqués que va viure Josep Pla	213
Taula 5: Idees principals per paràgrafs dels textos de <i>Cartes d'Itàlia</i> , Josep Pla, de les ciutats de Pisa, Liorna, Florència, Arezzo, San Gimignano, Siena, Orvieto, Assís i Perugia	220
Taula 6: relació entre els tres textos model de Josep Pla i el text resultat del projecte didàctic	258